

РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У зв'язку із постійним загостренням конкуренції на світовому агропродовольчому ринку, особливої ваги набуває завдання вибору правильної зовнішньоторговельної політики держави. На даному етапі регулююча роль держави повинна бути спрямована на захист вітчизняних виробників від надмірних зовнішніх впливів. При цьому розміри і форми державного регулювання експорту та імпорту визначаються важливістю товару для економіки країни і повноцінного забезпечення населення основними продуктами харчування.

Зовнішньоторговельна політика країн в агропродовольчій сфері більшою мірою, ніж в інших галузях, пов'язана з політикою регулювання внутрішнього ринку, а її зміст обумовлений не стільки завданнями оптимізації зовнішньої торгівлі, скільки необхідністю підтримки доходів сільського населення, наповнення внутрішнього ринку на рівні продовольчої безпеки, розвитку сільських територій, а також захисту інтересів споживачів продовольства. Актуальність і велике практичне значення зазначених проблем, їх недостатній аналіз у вітчизняній економічній літературі зумовили вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна думка нагромадила великий досвід з питань особливостей міжнародного економічного співробітництва, тенденцій розвитку та регулювання зовнішньоторговельних зв'язків. Серед досліджень вітчизняних вчених окремі аспекти

формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності висвітлені в роботах В. Андрійчука, В. Бойка, В. Галушко, В. Губенка, Т. Зінчук, С. Кваші, А. Кандиби, І. Кобути, А. Фесини. Разом з тим, значна частина проблем у цій складній і багатогранній сфері потребує більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення основних напрямів регулювання експортно-імпоротної діяльності у аграрному секторі економіки України, враховуючи світову кон'юнктуру продовольчого ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування ринкових відносин в аграрному секторі України, підвищення ефективності агропромислового виробництва безпосередньо пов'язаний із розвитком зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією. Одним з найважливіших напрямів зовнішньоекономічної стратегії вітчизняного аграрного сектору є збільшення його експортних можливостей, удосконалення структури, а також вихід на нові ринки з конкурентоспроможною продукцією, яка б відповідала світовим вимогам та стандартам.

Характерними рисами сучасного світового господарства є поглиблення зв'язків між країнами, зростання відкритості національних економік, обсягів міжнародної торгівлі, а також загострення конкуренції на світових товарних ринках. Дані тенденції повною мірою стосуються аграрної сфери, де спостерігається суттєве збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Україна приймає активну участь у зовнішньоекономічній діяльності, є вагомим світовим експортером та імпортером багатьох видів сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України за товарними групами з усіма країнами (млн. доларів США)

Найменування групи товару	Рік							
	2004		2009		2010		2011	
	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт
М'ясо та субпродукти	166,5	154,4	568,5	79,1	458,0	90,2	292,1	197,9
Молоко та молочні продукти	61,4	553,6	140,6	476,4	135,6	648,8	150,3	703,8
Їстівні плоди та горіхи	193,7	102,2	631,9	176,5	733,3	208,8	683,5	217,4
Зернові культури	57,6	1383,1	98,6	3556,3	145,6	2467,1	219,9	3617,2
Насіння і плоди олійних рослин	73,9	135,4	135,6	1040,3	178,9	1085,7	285,5	1434,8
Жири та олії тваринного або рослинного походження	204,1	588,1	374,3	1796,0	451,6	2617,3	468,7	3396,4
Какао та продукти з нього	226,9	240,1	302,4	448,6	407,4	591,6	491,8	675,7

Джерело: Держаний комітет статистики України

Слід зазначити, що зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією є важливим напрямом міжнародної спеціалізації України. В середньому за 2004–2011 рр. сільськогосподарська продукція посідала третє місце за рівнем міжнародної конкурентоспроможності. Починаючи з 2004 р., в Україні намітилися позитивні тенденції до зростання вартості експорту агропродовольчої продукції та позитивного сальдо балансу зовнішньої торгівлі продовольством. Основними чинниками збільшення експортних позицій виявилися – сприятлива світова цінова кон'юнктура на продовольство і досить висока внутрішня пропозиція основних видів сільськогосподарської продукції [3].

За обсягами експорту та рівнем порівняльних переваг у зовнішній торгівлі окремими видами сільськогосподарської продукції Україна входить до десятки світових лідерів. Зокрема наша держава в середньому за 2004–2011 рр. посідала перше місце за обсягами експорту насіння соняшнику, друге – за обсягами експорту соняшникової олії, третє – у зовнішній торгівлі зерном ячменю, п'яте місце за рівнем торгівлі пшеницею.

Однак, сучасний стан експортно-імпоротної діяльності не можна вважати оптимальним. У структурі імпорту досить високою є частка продукції, що може вироблятися в Україні, зокрема тютюну та цукру. Щодо експорту, то суттєвою залишається залежність від окремих ринків збуту та експорту окремих видів продукції [1].

В останні роки в структурі експорту агропродовольчої продукції надзвичайно високою була частка зерна, що досягла у 2004–2011 рр. близько 40 % від загального експорту зазначеної продукції. Крім того, в середньому, за аналізовані роки високу частку у товарній структурі експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості мали такі товари, як олія соняшникова, м'ясо,

молоко і молочні продукти, а також насіння олійних. Ці п'ять товарних груп у сумі становлять 70 % всього експорту агропродовольчої продукції з України [6].

Надзвичайно висока частка у експорті продукції кількох товарних груп, особливо зернових, ставить Україну у залежність від розвитку кон'юнктурної ситуації на зовнішніх ринках зазначеної продукції, а нестабільність її вітчизняного виробництва робить проблематичним збереження вже завойованої частки світового ринку. Важливим завданням наразі є регулювання та диверсифікація товарної структури експорту та імпорту [4].

Швидкі темпи зростання світової торгівлі агропродовольчою продукцією та поглиблення зовнішньоторговельних зв'язків у процесі міжнародного поділу праці визначають підвищення уваги до проблеми її регулювання. Серед двох типів регулювання зовнішньоторговельної політики – вільної торгівлі та протекціонізму – наразі перевага надається першій. Однак, на практиці, особливо при регулюванні зовнішньої торгівлі аграрною продукцією, досить часто застосовуються протекціоністські заходи, у тому числі різноманітні інструменти тарифного і нетарифного обмеження імпорту, експортні субсидії, а також заходи внутрішньої підтримки вітчизняного сільського господарства.

Суттєві відмінності в пропорціях та масштабах застосування різноманітних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі в аграрній сфері залежать, насамперед, від стану і конкурентоспроможності аграрної економіки та критеріїв економічної безпеки держави. Основні методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки

Критерії	Методи	Характеристика методів
Форма впливу на суб'єкти ЗЕД	Економічні	непрямий вплив, альтернатива поведінки для суб'єктів наявна, результати впливу не передбачувані
	Адміністративні	прямий вплив, альтернативи поведінки для суб'єктів не існують, результати впливу є передбачуваними
Засіб впливу на суб'єкти ЗЕД	Правові	встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів
	Адміністративні	Прямий вплив держави на діяльність суб'єктів
	Економічні - фінансово-бюджетні; - кредитно-грошові	вплив на економічні інтереси суб'єктів: - вплив на фінанси суб'єктів, - вплив на пропозицію грошей
Очікуваний результат впливу	Стимулюючі	пожвавляють економічну активність суб'єктів
	Обмежуючі	стримують економічну активність суб'єктів
Використання тарифу	Тарифні	передбачають використання митного тарифу
	Нетарифні	не передбачають використання митного тарифу

Джерело: власні дослідження.

Механізм поєднання прямого і непрямого регулювання в аграрному секторі економіки, правових, адміністративних і економічних методів може бути різним залежно від стану ринкових відносин, фінансової та економічної ситуації в країні. З розвитком ринкових відносин, залученням до процесу регулювання інститутів ринку методи прямого впливу (адміністративні), як правило, поступаються місцем опосередкованим (економічним) і відіграють другорядну роль. Використання їх стає доцільним тоді, коли ринковий механізм та економічні засоби державного регулювання економіки виявляються недостатніми або діють надто повільно.

Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки передбачає встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Адміністративне регулювання відображає прямий вплив держави на діяльність суб'єктів ринку через встановлення певних обов'язків, норм поведінки та віддавання розпоряджень. Економічне регулювання зорієнтоване на досягнення поставлених цілей за допомогою притаманних управлінню економічних засобів та стимулів, які впливають на економічні інтереси суб'єктів господарювання. Засоби (інструменти) державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності кожного із розглянутих вище методів регулювання наведені на рис. 1.

Наразі в Україні відбулася суттєва лібералізація експортної політики стосовно агропродовольчої продукції, але ще не запроваджена політика стимулювання експорту. Поряд з цим, важливо захистити від надмірного імпорту ринки тих видів сільськогосподарської продукції, виробництво якої, у даний час, є недостатньо конкурентоспроможним, насамперед це стосується продукції тваринництва. Тому рівень мита для молочних і м'ясних продуктів, що імпортуються в Україну, протягом певного часу повинен бути достатньо високим.

Для підвищення рівня обґрунтованості підходів, що використовуються у сфері тарифного регулювання імпорту в Україні, актуальним є подальше відпрацювання і вдосконалення системи селективного захисту національних товаровиробників на основі здійснення комплексної оцінки конкурентоспроможності того чи іншого виду вітчизняної агропродовольчої продукції. Так, для прикладу, виробництво продукції рослинництва в Україні, насамперед зернових, є досить конкурентоспроможним. Тому така продукція може успішно конкурувати з іноземною не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках, і ставки імпортного мита можуть бути мінімальними.

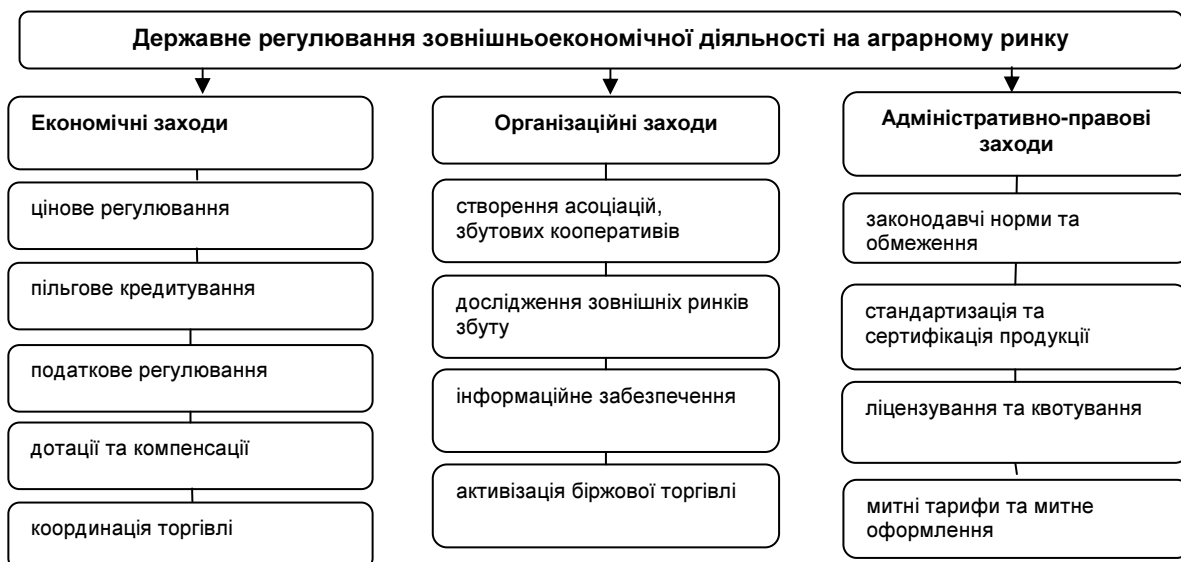

Рис. 1. Засоби державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності аграрного ринку

Джерело: власні дослідження.

Досвід країн Західної Європи, США, Канади, Австралії, які є успішними світовими виробниками та експортерами агропродовольчої продукції, свідчить про високий рівень державної підтримки конкурентоспроможності національного сільськогосподарського виробництва та стимулювання експорту. Система протекціоністських заходів в аграрній сфері спрямована на створення національним виробникам найбільш сприятливих умов на внутрішньому і зовнішніх ринках. У світовій практиці використовуються різні методи цього стимулювання: прямі дотації експортерам у вигляді експортних премій; видача на пільгових умовах експортних кредитів, державне страхування. Слід також відзначити, що держава бере на себе значну частину витрат з підготовки кадрів, дослідження кон'юнктури світового ринку тощо [7].

В Україні ситуація протилежна, існують певні обмеження щодо експорту продукції в залежності від ряду чинників. Однак, якщо зберігатиметься політика обмежень експорту та необґрунтованого адміністративного втручання у ринок продовольства, то сільськогосподарські виробники будуть змушені переорієнтуватися на вирощування більш рентабельних культур. Державне втручання також негативно позначається на економічних показниках господарювання вітчизняних товаровиробників.

Державна політика у сфері експорту агропродовольчої продукції має передбачати насамперед надання експортерам інформаційного, консультаційного, маркетингового і технічного сприяння; регулювання цін і тарифів на продукцію природних монополій; розвиток експортної інфраструктури; митно-тарифне стимулювання експортної діяльності, удосконалення вітчизняних стандартів якості. Крім того, доцільним є дослідження тенденцій розвитку та очікуваних змін в структурі внутрішнього і зовнішнього ринків, а також розробка на цій основі заходів, спрямованих на поліпшення структури вітчизняного сільськогосподарського виробництва, та їх реалізація.

У даний час можливості екстенсивного нарощування експорту агропродовольчої продукції в Україні обмежені, тому найбільш виправданим є шлях диверсифікації експорту, що полягає в першу чергу у досягненні його максимально ефективною та оптимальною структури, поступовому підвищенні в експорті частки товарів з високим ступенем обробки, а також в освоєнні українськими виробниками нових ринків. Досягнення зазначених напрямів розвитку можливе лише за умови державної підтримки та регулюванні аграрного сектора економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Важливим чинником розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією є посилення регулюючої ролі держави, спрямоване на захист внутрішніх виробників від надмірної зовнішньої конкуренції та підтримку вітчизняного експорту. Україна має суттєві порівняльні переваги у зовнішній торгівлі. Зокрема, за обсягами експорту та рівнем фактичних порівняльних переваг у зовнішній

торгівлі окремими видами сільськогосподарської продукції (насіння соняшнику та соняшникова олія, ячмінь, пшениця) наша країна входить до десятки країн-світових лідерів.

2. Основним завданням імпоротної політики держави щодо агропродовольчої продукції є захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції із-за кордону та створення сприятливих умов для розширення внутрішнього виробництва, використовуючи як тарифні, так і нетарифні інструменти регулювання імпорту. Напрямами регулювання імпорту агропродовольчої продукції в Україні повинна бути гнучка митно-тарифна політика, що базується на оцінці конкурентоспроможності окремих вітчизняних товарів, запобігання зловживанням з боку імпортерів та посилення захисту внутрішнього ринку за допомогою нетарифних заходів, у першу чергу фітосанітарних та ветеринарних норм і вимог щодо якості продукції.

3. Важливими напрямами експортної політики є удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази регулювання експортної діяльності, вибір конкретних напрямів державної підтримки експорту, визначення найбільш конкурентоспроможної на світовому ринку продукції та забезпечення нарощування її виробництва та переробки. Серед заходів державного стимулювання експорту необхідно виділити: використання можливостей торгових представництв України за кордоном для проведення моніторингу зовнішніх ринків та надання інформаційно-консультаційної підтримки експортерам, розвиток експортної інфраструктури, удосконалення вітчизняних стандартів якості.

Бібліографічний список

1. Жигadlo В. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / В.Жигadlo, О.Сікачина; Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН в Україні. – К., 2008. – 44 с.
2. Закон України від 19 травня 2011 р. № 3397-IV “Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур”// Офіційний вісник України від 24.06.2011. – № 45. – С. 12.
3. Кобута І. Економіка експорту пшениці в Україні / І. Кобута, В.Жигadlo, А.Сікачина (Исследование подготовлено для Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН). – 2011. – 57 с.
4. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / Редкол.: В.М. Зубець та ін. – К.: Урожай, 2004. – 560 с.
5. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П. Т.Саблук. – К.: Ін-т аграр. економіки, 2001. – 210 с.
6. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com>.
7. Узун В. Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / В. Я. Узун. – М.: ФГНУ “Росинформагротех”, 2005. – 184 с.
8. Указ Президента України від 29.06.2000 р. № 832/200 “Про негайні заходи в стимулюванні проведення і розвитку ринку зерна” // Офіційний вісник України від 14.07.2000 р. – № 26. – С. 51.
9. Украина: Агрохолдинги и перспективы рынка земли / [В.Лапа, А.Лисситса, А.Поливодский, М.Федорченко и др.] ; Украинская аграрная конфедерация, УкРАГРОКОНСАЛТ. – 2007. – 55 с.

Анотація

Вивчено та проаналізовано сучасні тенденції зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки. Досліджено особливості регулювання експортно-імпоротної діяльності вітчизняних товаровиробників. Розроблено рекомендації щодо формування експортного потенціалу країни.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, аграрний сектор, конкурентоспроможність, регулювання, експорт, імпорт.

Аннотация

Изучены и проанализированы современные тенденции внешнеэкономической деятельности в аграрном секторе экономики. Исследованы особенности регулирования экспортно-импортной деятельности отечественных товаропроизводителей. Разработаны рекомендации по формированию экспортного потенциала страны.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, аграрный сектор, конкурентоспособность, регулирования, экспорт, импорт.

Annotation

Studied and analyzed the current trends of foreign trade activities in the agricultural sector. The features of export-import activities of domestic producers. The recommendations on the development of export potential.

Key-words: foreign economic activity, agriculture, competition, regulation, exports, imports.